

ZPRÁVY

PŘEHLED O ČINNOSTI KATEDRY HISTORIE PdF MU ZA LÉTA 2000–2015

1. Personální stav

K 1. 2. 2000 byli na katedře: 1 profesor (Marečková), 3 docenti (Vaculík, Čapka, Klíma), 1 odborný asistent (Štěpánek) a 1 asistent (Mihola).

K 1. 2. 2015 jsou na katedře: 1 profesor (Vaculík), 5 docentů (Čapka, Kaleta, Klíma, Krafl, Mareček), 2 odborní asistenti (Mihola, Štěpánek).

V letech 2000–2015 si zvýšili kvalifikaci:

Vaculík – 2002 – habilitace,

Vaculík – 2008 – profesura,

Mihola – 2007 – Ph.D.

Nově byli přijati 3 docenti – Kaleta – 2014 (0,9), Krafl – 2011 (0,5), Mareček – 2011 (0,7).

2. Pedagogická činnost

V roce 2012 byla předložena a schválena Sebehodnotící zpráva studijních oborů Pedagogické asistentství dějepisu pro ZŠ, Učitelství dějepisu pro ZŠ a Pedagogické asistentství křesťanské výchovy pro ZŠ.

Na katedře studuje v současné době 288 studentů, z toho:

prezenční Bc. studium dějepisu: 169,

prezenční NMgr. studium dějepisu: 54,

prezenční Bc. studium křesťanské výchovy: 37,

prezenční NMgr. studium křesťanské výchovy: 11,

kombinované Bc. studium dějepisu: 13

rozšiřující studium dějepisu: 10

Studium křesťanské výchovy katedra zajišťuje od roku 2008.

Prof. Vaculík byl školitelem deseti studentů doktorského studia v oboru pedagogika (40% úspěšnost – Rodriguezová, Tannenbergová, Stejskalíková, Jireček).

Na katedře bylo v letech 2000-2014 obhájeno celkem 268 diplomových prací. Jejich vedoucími byli: Čapka – 68, Vaculík – 55, Klíma – 37, Mihola – 41, Štěpánek – 40, Marečková – 11, Krafl – 2, externisté – 14.

V letech 2003–2014 bylo na katedře obhájeno celkem šest rigorózních prací k získání titulu PhDr.

3. Vědecká činnost

Katedra se podílela na řešení výzkumného záměru Škola a zdraví pro 21. století (2005–2011) – Vaculík, Marečková.

Členové katedry získali řadu grantů GAČR:

Vaculík – 2001–2003 (řešitel), 2003–2005 (odborný spolupracovník), 2005–2007 (odborný spolupracovník), 2006–2008 (odborný spolupracovník), 2008–2010 (odborný spolupracovník), 2012–2014 (řešitel).

Čapka – 2001–2003 (odborný spolupracovník), 2003–2005 (řešitel), 2006–2008 (řešitel), 2009–2011 (řešitel).

Klíma – 2004–2006 (spoluřešitel), 2005–2007 (řešitel).

Mihola – 2005–2007 (řešitel).

Štěpánek – 2004–2006 (řešitel), 2005–2007 (odborný spolupracovník), 2008–2010 (řešitel).

V letech 1996–1998 byla katedra pověřena řešením rezortního úkolu MŠMT Mládež a dějiny (řešitel Klíma, odborní spolupracovníci – Čapka, Vaculík, Marečková, Štěpánek, Kašpárková).

S podporou Mezinárodního Visegrádského fondu byly uspořádány konference Role historie a dějepisného vyučování ve formování multikulturní společnosti – 2003 (řešitel Vaculík) a Mediální aspekty výuky dějepisu v Polsku, na Slovensku a v České republice – 2012 (řešitel Vaculík).

MZV podpořilo vydávání Czech-Polish Historical and Pedagogical Journal – 2011 (koordinátor Vaculík) a uspořádání X. česko-polských historických dní 2009 (koordinátor Vaculík).

MŠMT financovalo výzkum slovenského a českého krajanského hnutí v USA – 2012–2013 (řešitel Vaculík), historického vědomí středoškoláků – 2006–2007 (Vaculík, Čapka) a Čechů v cizině 2001–2002 (Vaculík).

Do výzkumu podporovaného Vedeckou agentúrou SR byla zapojena prof. Marečková.

Spoluřešitelem úkolu Národního památkového ústavu Edukace jako klíčový nástroj zkvalitnění péče o kulturní dědictví ČR je dr. Mihola.

Katedra vydává dva časopisy, které jsou zařazeny do Seznamu českých neimpaktovaných recenzovaných časopisů. Jsou to Sborník prací PdF MU, řada společenských věd a Czech-Polish Historical and Pedagogical Journal.

V letech 2000–2014 vyšlo celkem 16 čísel Sborníku prací, v něm publikovali jednotliví pracovníci a doktorandi katedry 101 studií, z toho: Vaculík – 22, Čapka – 16, Mihola – 14, Štěpánek – 14, Jireček (s) – 7, Klíma – 6, Marečková – 6, Krafl – 5, Kaleta – 3, Stejskalíková (s) – 3, Mareček – 2, Novotný (s) – 2, Štěrbá (s) – 1.

Redakce Czech-Polish Historical and Pedagogical Journal, který začal vycházet v roce 2009, vydala celkem 10 čísel, ve kterých členové katedry publikovali 22 statí, z toho: Čapka – 6, Vaculík – 6, Štěpánek – 5, Mihola – 3, Krafl – 1, Stejskalíková (s) – 1.

Počínaje rokem 2008 vydala katedra pět svazků sborníku Vybrané problémy oborové didaktiky dějepisu, ve kterých byly publikovány dílčí studie doktorandů prezentované na každoročních seminářích.

Katedra pravidelně pořádala semináře pro učitele dějepisu a přednesené referáty publikovala v samostatných sbornících, které editovali – Klíma (2000, 2001), Mihola (2002, 2003, 2005, 2014), Vaculík a Mihola (2005, 2007).

Bylo uspořádáno několik vědeckých konferencí, jejichž výsledky byly publikovány:

Místo historie a úloha učitele dějepisu při formování multikulturní společnosti – 2003 (Vaculík a Mihola);

Problematika sociálních skupin ve výuce společenských věd – 2006 (Vaculík a Němec);

Konference ke křesťanské výchově – 2009 (materiály publikovány ve Sborníku prací PdF MU, řada společenských věd, č. 24/2010/2);

Mediální aspekty vyučování dějepisu v Polsku, na Slovensku a v České republice – 2011 (materiály publikovány ve Sborníku prací PdF MU, řada společenských věd, č. 25/2011/2).

V roce 2007 katedra uskutečnila sympozium Proměny řeholního života a místo řeholních institucí ve společnosti na Moravě v „dlouhém“ 19. století (1790–1918) a společně s Moravským zemským archivem seminář Církevní archivy a fondy v České republice.

Od roku 2000 katedra každoročně spolupřátá Česko-polské historické a pedagogické dny střídavě v Brně a ve Wroclawi a jejich výstupy publikuje v Czech-Polish Historical and Pedagogical Journal.

V roce 2009 proběhl kulatý stůl na téma Češi na Ukrajině za účasti českých a ukrajinských historiků. Některé příspěvky byly publikovány ve Sborníku prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, roč. 24, 2010, č. 1.

V roce 2004 uspořádala katedra celostátní kolo soutěže studentské vědecké činnosti. Vítězných deset prací bylo publikováno ve sborníku Historie 2004 (Brno: MU, 2005. 253 s.). Na celostátním kole soutěže, které proběhlo v roce 2009 v Ústí nad Labem, získal posluchač katedry Libor Bílek 1. místo. Mezi prvními deseti se umístili i Martin Cempírek (2006), Josef Herbrych (2012), Klára Košařová (2013) a Jan Krajčirovič (2015).

Výsledky publikační činnosti za léta 2008–2012 evidovala Rada vlády pro výzkum vývoj a inovace, která nejlépe hodnotila následující členy katedry těmito body: 1. Vaculík – 319, 2. Čapka – 224, 3. Klíma – 115. Počet položek RIV za rok 2014 byl největší u těchto členů katedry: Vaculík – 21, Čapka – 10., Kaleta – 4.

Pracovníci katedry jsou členy redakčních rad mimofakultních domácích i zahraničních odborných časopisů, a to prof. Vaculík 2 v ČR, 2 v Polsku a 2 v Rusku a doc. Krafl 2 v ČR a 2 v Polsku.

Jaroslav Vaculík

MAGISTERSKÉ DIPLOMOVÉ PRÁCE OBHÁJENÉ NA KATEDŘE HISTORIE PEDAGOGICKÉ FAKULTY MASARYKOVY UNIVERZITY V ROCE 2015

Předkládaný přehled navazuje na soupis obhájených diplomových prací publikovaný ve Sborníku prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, roč. 28, 2014, č. 2. Vedoucími prací byli doc. PhDr. František Čapka, CSc., ThLic. Marek Hlávka, doc. PhDr. Bohuslav Klíma, CSc., Mgr. Jiří Mihola, Ph.D., PhDr. Kamil Štěpánek, CSc., prof. PhDr. Jaroslav Vaculík, CSc. a doc. PhDr. Zlatica Zudová-Lešková, CSc.

BUDÍN, Jan: Historie vesnického školství na Měřínsku (F. Čapka)

CAHOVÁ, Lenka: Vývoj školství v Brtnici a okolních obcích (F. Čapka)

HOŠEK, Stanislav: Působení Kongregace sester Těšitelek Božského Srdce Ježíšova v letech 1915–2014 (J. Mihola)

JANKŮ, Jitka: K historii textilní výroby v Letovicích (B. Klíma)

JUZOVÁ, Ilona: Vývoj středního a odborného školství v Litomyšli v první polovině 20. století (F. Čapka)

- KLIMEŠOVÁ, Lenka: Historie módy v dějepisné výuce a její didaktický potenciál: meziválečné Československo (K. Štěpánek)
- NOVÁK, Lukáš: Příspěvek k dějinám vztahu církve a státu v České republice a jejích sousedních zemích po roce 1989 (J. Vaculík)
- ODEHNALOVÁ, Vendula: Rekonstrukce farní kroniky Římskokatolické farnosti Lažánky u Brna – 19. a 20. století (M. Hlávka)
- SMETANA, Milan: Význam kaple Matky Boží na Veverí a její vztah k farnosti a městyso Veverská Bitýška (M. Hlávka)
- SVOBODA, Martin: Poválečný útěk Židů z Polska přes oblast Náchodska (Z. Zudová-Lešková)
- ŠILHANOVÁ, Sára: Historie módy v dějepisné výuce a její didaktický potenciál: 1939–1945 (K. Štěpánek)
- ŠUJANSKÁ, Sylvie: Problematika rozvoje, obnovy a sdílení křesťanských hodnot v partnerství, manželství a rodině (M. Hlávka)
- VIDLIČKA, Petr: Odborná historická exkurze ve Štramberku v kontextu vizuálních médií (K. Štěpánek)
- VODIČKOVÁ, Kristýna: Životní osudy Stanislava Hlučky (stíhacího pilota na západní a východní frontě 2. světové války) (F. Čapka)

Jaroslav Vaculík

PRÁCE O VOLYŇSKÝCH ČEŠÍCH PO ROCE 1989

Prostor pro svobodné bádání o dějinách volyňských Čechů nastal po listopadu 1989. Vzniklo Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel (SČVP), které zřídilo historickou komisi vedenou Václavem Petříčkem, z jejíhož podnětu byla připravována syntéza dějin volyňských Čechů. Původním předpokladem bylo jednosvazkové dílo, na které Sdružení obdrželo dotaci Ministerstva kultury ČR. Velké množství shromážděného materiálu, především z archivů v Praze, Kyjevě, Petrohradě a Varšavě, umožnilo sepsání tří dílů chronologicky rozdělených na léta 1868–1914, 1914–1945 a 1945–1948 s exkurzem do roku 1958. Zatímco první dva díly vydalo Sdružení Čechů z Volyně, třetí vyšel s podporou GA ČR na Masarykově univerzitě v Brně. Syntéza byla příznivě přijata odbornou i laickou veřejností, třetí díl dokonce vyšel i ve druhém vydání.

Začaly vycházet také vzpomínkové práce samotných volyňských Čechů. Již v roce 1991 vydal Václav Šimek knihu *Volynáci s podtitulem Vesele i vážně o reemigrantech z SSSR* (361 stran) a v roce 1993 další pod názvem *U nás na Volyni*. Historická komise SČVP předložila v roce 1992 návrh scénáře expozice *Historie české minority na Volyni 1868–1947*, čímž započala příprava putovní výstavy, která byla prezentována ve všech pohraničních oblastech Čech a Moravy. Tajemník SČVP Jiří Hofman sepsal v roce 1994 práci *Účast volyňských Čechů v boji za vznik ČSR a její osvobození od nacistické nadvlády* (53 strany), která se stala základem pozdější publikace Jiřího Hofmana, Václava Širce a Jaroslava Vaculíka *Volynští Češi v prvním a druhém odboji*, kterou vydal Český svaz bojovníků za svobodu v roce 1999 (320 s.). Články o historii volyňských Čechů byly publikovány i na stránkách *Zpravodaje SČVP*, např. v roce 1994 to byly stati o dr. Václavu Vondrákovi a Věnceslavu Švihovském. Tato skutečnost byla zdůrazněna i ve stanovisku ke *Zpravodaji*, které si v roce 1999 vyžádalo Ministerstvo kultury ČR.

Politické uvolnění na Ukrajině umožnilo rovněž zapojení ukrajinských historiků do studia historie volyňských Čechů. Historička Východoevropské státní univerzity Lesji Ukrajinky v Lucku Svetlana A. Šulha se již v roce 1996 zabývala imigrací Čechů z Volyně v 60. a 70. letech 19. století. V roce 1997 publikovala stať o politice ruské vlády vůči imigrantům v 70. a 80. letech 19. století. Ve stejném roce se zabývala ekonomickým rozvojem českých kolonií na Volyni ve 20. a 30. letech 20. století. Geneze českých kolonií na Volyni zaujala také O. S. Mazurka z Užhorodu, zatímco Valerij Sydoruk z Rovenského státního ústavu kultury se zaměřil na působení české tzv. husitské církve na Volyni v 70. a 80. letech 19. století. Svetlana Šulha publikovala v roce 2013 v Brně studii o národnostní politice polské a sovětské vlády vůči ukrajinským Čechům ve 20. a 30. letech 20. století. O Čechách na východní Volyni psala O. Lutaj ze Žitomirské státní univerzity v roce 2008. V Rovně vyšly v roce 2011 dvoudílné dějiny někdejší české obce Kvasilov. Pozornosti se dostalo i dalším národnostním minoritám na Volyni, jmenovitě volyňským Němcům v práci M. Kostiuka (Wiesentheid 2006) a volyňským Polákům v monografiích O. A. Buravského (Žytomyr 2004), V. Serhijčuka (Kyjiv 2003) a O. Kulakury (Kyjiv 2007).

V roce 2004 vydal Jiří Hofman Přehled literatury s volyňskou problematikou, kde přiblížil dosud vydané kroniky volyňských obcí. Do té doby bylo vydáno knižně dvacet kronik, 15 bylo publikováno již v letech 1950–1952 v časopisu Věrná stráž a rukopisy dalších jsou uloženy ve fondu Svaz Čechů z Volyně v Národním archivu. Již v roce 1995 vydal Jiří Hofman spolu s J. Klicperou, V. Pelcovou a J. Drahokoupilem Historickou mapu českého osídlení na Volyni, kde byly zachyceny základní údaje o 638 lokalitách, v nichž žili Češi. V roce 2004 pak vyšlo druhé doplněné vydání publikace Volyňští Češi v prvním a druhém odboji. Zvláštní zájem věnoval J. Hofman české pomoci volyňským Židům v době holocaustu (2011).

Dějiny volyňských Čechů se staly předmětem zájmu i českých profesionálních historiků. Dějiny českého školství na Volyni přiblížila ve své monografii Obrázky z dějin českého menšinového školství Ilona Moravcová (Pardubice 2006). Velkého zájmu se dostalo Rodinné kronice volyňských Čechů, kterou připravila a ve dvou vydáních vydala na základě podkladů historika Evžena Petrova Danuše Kšicová (Brno 2006, 2. vyd. 2008). Přínosem jsou i práce litoměřického archiváře Jaroslava Moravce.

Potěšitelný je i zájem nové generace českých historiků a etnografů, kteří se zajímají o historii volyňských Čechů (Jana Nosková, Dagmar Martínková, Luděk Jirka, Roman Štér, Tereza Ničová, Viktor Grossmann, Miroslav Cingroš). Nové podněty lze očekávat i od omlazené historické komise SČVP.

Nejnověji přiblížil heroickou kalvárii volyňských Čechů přední český historik faktu Karel Richter v populárně pojatých dějinách vydaných SČVP v roce 2015.

Jaroslav Vaculík

PŘED 20 LETY ZEMŘEL DIDAKTIK DĚJEPISU STANISLAV OPATŘIL

Stanislav Opatřil se narodil 13. listopadu 1907 ve Žďáru na okrese Blansko v rodině továrního dělníka. V roce 1926 maturoval na Státním mužském učitelském ústavu v Brně, v roce 1929 složil zkoušky učitelské způsobilosti pro obecnou školu a v roce 1934 pro měšťanskou školu. Vysokoškolské vzdělání získal na nově založené Pedagogické fakultě MU v letech 1946–1948, kde studoval obory dějepis, zeměpis a občanská nauka. Po absolutoriu v roce 1949 předložil a v roce 1950 obhájil rigorózní práci na téma *Občanskovýchovná funkce dějepisů* (opONENTI K. Galla a O. Chlup). Habilitoval se v roce 1961 na Pedagogickém institutu v Brně, kde byl v roce 1962 jmenován docentem. Vrcholem jeho vědecko-pedagogické kariéry bylo jmenování mimořádným profesorem pro obor pedagogika v roce 1971.

Po absolutoriu zůstal na fakultě nejprve jako zatímní odborný učitel, kdy měl ve funkčním období děkana prof. Josefa Trtílka (1948–1950) na starosti studijní agendu děkanátu, poté byl od roku 1950 tajemníkem děkana prof. Františka Kalouska. Ke jmenování S. Opatřila politickým tajemníkem fakulty uváděl děkan J. Trtílek, že „i když jeho znalosti (při rigorózní zkoušce – J. V.) nebyly vynikající, jevil se slušně připravený. Na způsob jeho přednáškové činnosti byly určité stížnosti. Je podle mého rovněž zbytečně citlivý, snadno znervózní.“¹ Dr. Bohumil Uher zase uváděl, že „bylo mu (S. Opatřilovi – J. V.) před časem vytýkáno (při stranické kritice), že někdy při jednání s lidmi je popudlivý“, ale doplnil, že „pro práci politického tajemníka se velmi dobře hodí“.² Dle posudku prof. F. Kalouska, adresovaného ministerstvu, Opatřilova „občasná nervozita a přecitlivělá výbušnost bývá často způsobena přepracovaností“.³ Od října 1951 se stal asistentem a vedoucím školních praxí. Odborným asistentem byl jmenován v roce 1952, kdy si kádrové oddělení rektorátu MU na něj vyžádalo řadu posudků.

Ředitel katedry pedagogiky dr. B. Uher hodnotil kladně jeho přednášky z metodiky dějepisů, které byly založeny na základě sovětské metodické literatury, „přičemž se velmi dobře teoreticky vypořádával s přežitky buržoazní metodiky dějepisů, zaměřené směrem buržoazního nacionalismu a kosmopolitismu. Podařilo se mu dát posluchačům pevné vědomosti pro jejich praxi při vyučování dějepisů, takže budou moci dobře pracovat v duchu proletářského internacionalismu.“⁴

Naproti tomu studenti Vladimír Budík a Jiří Kotásek odepsali kádrovému oddělení rektorátu MU, že „jeho ideologickou úroveň nemůžeme posoudit, poněvadž se ve styku s námi v tomto smyslu nikdy neprojevil“.⁵ Podle prof. Trtílka „často podléhal nervóze, která rušila jeho práci, vystupoval někdy zbytečně citově. Měl by zvyšovat svou vědeckou činnost publikační“.⁶ Kladně se vyjádřila závodní skupina ROH reprezentovaná předsedou závodní rady Jaroslavem Sýkorou.⁷ F. Kalousek, jako vedoucí katedry dějepisů, uváděl, že S. Opatřil „s úspěchem přednáší metodiku dějepisů. Překládá sovětské metodické články a vypracoval učebnici metodiky dějepisů pro učitele střední školy.“ Proto doporučoval jmenování Opatřila odborným asistentem.⁸

¹ Archiv Masarykovy univerzity (dále jen AMU), f. A 4, J. Trtílek ministerstvu školství věd a umění (MŠVU) 20. 6. 1950.

² Tamtéž, B. Uher 21. 6. 1950.

³ Tamtéž, F. Kalousek MŠVU 26. 6. 1950.

⁴ Tamtéž, posudek B. Uhra z 25. 8. 1952.

⁵ Tamtéž, požadavek kádrového oddělení RMU ze 16. 10. 1952. J. Kotásek (1928–2006) – pozdější profesor a děkan PdF UK v Praze.

⁶ Tamtéž, J. Trtílek kádrovému oddělení 19. 10. 1952.

⁷ Tamtéž, posudek závodní skupiny ROH z 20. 11. 1952.

⁸ Tamtéž, F. Kalousek 20. 10. 1952.

Přes kritiku prof. Trtílka Opatřil publikoval řadu učebních textů pro posluchače pedagogické fakulty. V roce 1951 otiskl studii *Kapitola o vyučování dějepisu na středních školách*.⁹ V letech 1956–1959 vydal dva díly učebnice metodiky dějepisu, ve které se zabýval učebními a výchovnými úkoly dějepisu a vyučovací procesem v dějepisu.¹⁰ Zabýval se i zkušenostmi z historické práce v PO ČSM¹¹ a prací s chronologickou linií.¹² O využití muzeí ve školní praxi psal společně s Karlem Cignou.¹³ Přínosné byly i jeho stati o tematických shromážděních,¹⁴ práci s letopočty,¹⁵ samostatné práci žáků z dějepisu,¹⁶ učebně výchovných cílů,¹⁷ domácích úkolů,¹⁸ úkolů dějepisného vyučování,¹⁹ a polytechnickému principu dějepisného vyučování.²⁰

Návrh na jmenování S. Opatřila vedoucím katedry pedagogiky v roce 1959 komentoval dr. B. Uher: „*Stanislav Opatřil ve svých přednáškách z metodiky dějepisu a metodiky občanské nauky odmítl přežitky buržoazní pedagogiky a ukazuje nové cesty.*“²¹

Metodiku vyučování dějepisu a vlastivědy přednášel i v první polovině 60. let 20. století, kdy byl spoluautorem učebnice *Metodika vyučování vlastivědě*, kde se na 64 stranách zabýval základními metodickými otázkami dějepisného učiva vlastivědy.²² Byl členem státní zkušební komise pro dějepis s didaktikou a dokonce vedl dějepisné exkurze, např. v roce 1962 Po stopách národní osvobozenéckého boje na Slovensku.²³ Ve Sborníku prací Pedagogického institutu v Brně publikoval také stati z dějin moravského učitelstva.

Jako člen subkomise ministerstva školství pro dějepis spolupracoval při řešení otázek vzdělávání učitelů 2. stupně. Při zpracovávání rezortního úkolu *Problémy metodiky dějepisu na školách 1. a 2. stupně* obdržel v roce 1966 uznání ministerstva za práci koordinátora. V roce 1959 si ale stěžoval na to, že na fakultě „*nejsou vytvořeny podmínky pro vědeckou práci, především z hlediska jasně perspektivy budoucí přípravy učitelů*“.²⁴

V souvislosti s návrhem na jmenování S. Opatřila mimořádným profesorem pedagogiky, uvedl v roce 1971 vědecký pracovník Pedagogického ústavu J. A. Komenského ČSAV prof. dr. Josef Novotný, že Opatřil „*po svém příchodu na fakultu v roce 1947 se zaměřil na otázky didaktiky (zejména metodiku dějepisného vyučování). Otázku dějepisu jako vyučovacího předmětu nepovažoval za málo důležitou, a to tím spíše, že dobře věděl, na jak nízkém stupni je a nadále klesá úroveň vyučování dějepisu, kde panuje formalismus jako v málokteré jiné oblasti. Proto se zamýšlel nad postavením dějepisu mezi ostatními vyučovacími předměty, studoval jeho*

⁹ Metodické stati pro vyučování společenských věd. Praha: SPN, 1951, s. 17–26.

¹⁰ OPATŘIL, S.: *Metodika vyučování dějepisu I*. Praha: SPN, 1956. 185 s.; Týž: *Metodika dějepisu II*. Praha: SPN, 1959. 237 s.

¹¹ OPATŘIL, S.: *Po stopách dávných Slovanů*. Brno: Krajské nakladatelství, 1956.

¹² OPATŘIL, S.: *Pásmo času v pedagogické praxi učitelů dějepisu*. Brno: KPÚ, 1959.

¹³ CIGNA, K. – OPATŘIL, S.: *Muzea ve školní praxi*. Komenský 74, 1950, s. 334–337.

¹⁴ OPATŘIL, S.: *Tematická shromáždění s dějepisným zaměřením*. Dějepis ve škole 3, 1956, s. 352–358.

¹⁵ OPATŘIL, S.: *Letopočty v dějepisném vyučování*. Dějepis ve škole 4, 1957, s. 349–357.

¹⁶ OPATŘIL, S.: *Význam samostatné práce žáků a možnosti jejího rozvíjení*. Dějepis ve škole 5, 1958, s. 456–457; Týž: *Možnosti samostatné práce při vyučování dějepisu*. Dějepis ve škole 5, 1958, s. 456–457.

¹⁷ OPATŘIL, S.: *K otázce učebně výchovného cíle dějepisných hodin*. Komenský 82, 1958, s. 600–605.

¹⁸ OPATŘIL, S.: *Domácí úkoly ve vyučování*. Dějepis a zeměpis ve škole 1, 1959, s. 239–241.

¹⁹ OPATŘIL, S.: *K otázce cíle a úkolů dějepisného vyučování na ZDŠ*. Dějepis a zeměpis ve škole 2, 1960, s. 22–23.

²⁰ OPATŘIL, S.: *Polytechnický princip v dějepisném vyučování*. Za těsnější spojení školy se životem. Praha: SPN, 1960, s. 334–340.

²¹ AMU, f. A 4, 4. 10. 1959.

²² *Metodika vyučování vlastivědě*. Praha: SPN, 1964; *Metodika vyučovania vlastivědě*. Bratislava: SPN 1965.

²³ AMU, f. A 4, výroční hodnocení externí práce na oddělení dějepisu katedry dějepisu, občanské nauky a zeměpisu v roce 1961–1962.

²⁴ Tamtéž, osobní plán na léta 1969–1971.

*účinnost pro lidské poznání, jeho účinnost výchovnou, sledoval otázku vyučovacího procesu v dějepisu, jeho občanskovýchovnou funkci a poslání. Zajímaly ho i metody a formy dějepisného vyučování (jako jsou tematická shromáždění s dějepisným zaměřením), letopočty a jejich místo ve výuce dějepisu aj.*²⁵ Prof. Novotný také zhodnotil publikační činnost uchazeče a konstatoval, že „tato soustavná a rozmanitá činnost S. Opatřila týkající se dějepisného vyučování v mnohém příznivě ovlivnila stav dějepisného vyučování“. Oponenty při jeho profesorském řízení byli vedoucí katedry archeologie Filozofické fakulty MU prof. dr. F. Kalousek, děkan Filozofické fakulty UK a vedoucí tamní katedry pedagogiky prof. dr. Karel Galla, DrSc., a vědecký pracovník Pedagogického ústavu J. A. Komenského ČSAV prof. dr. Josef Novotný.

V roce 1972 vydal Opatřil s V. Mejstříkem metodiku věcného učení a vlastivědy, jako učebnici pro studium učitelství pro 1.–5. ročník ZDŠ. Jeho pracovní poměr profesora skončil vzhledem k věku k 31. srpnu 1975 a do 30. ledna 1976 na fakultě působil jako samostatný odborný pracovník – specialista. Zemřel v roce 1995 ve věku 88 let.

V našem příspěvku jsme se zaměřili pouze na Opatřilovu pedagogickou a vědeckou činnost v oboru didaktiky dějepisu. Pominuli jsme jeho vědecké aktivity v oblasti dějin školství a pedagogiky, pedagogické praxe, mimoškolní výchovy a zejména obecné didaktiky, na kterou se v pozdějších letech soustředoval.

Jaroslav Vaculík

ZA PROFESOREM JERZYM TOMASZEWSKIM

V listopadu 2014 přišla z Varšavy nečekaná zpráva, že nás opustil přední znalec československých dějin emeritní profesor Varšavské univerzity Jerzy Tomaszewski. Narodil se 8. října 1930, magisterský titul získal v roce 1954 na Hlavní škole plánování a statistiky. Navazovala aspirantura v Ústavu společenských věd při ÚV PSDS (členem strany byl v letech 1949–1981). Po skončení aspirantury pracoval jako asistent a odborný asistent na katedře hospodářských dějin Hlavní školy plánování a statistiky. Po habilitaci v roce 1964 působil jako docent a vedoucí Ústavu společenských věd Hlavní školy ekonomiky venkova a od roku 1970 jako docent Historického ústavu Varšavské univerzity, kde se stal v roce 1972 mimořádným a v roce 1980 řádným profesorem. V letech 1990–2002 zde působil jako vědecký pracovník a vedoucí Centra studia dějin a kultury Židů. V roce 2003 přednášel na Vysoké škole domácí ekonomiky v Kutně, aby poté odešel do penze.

Od roku 1970 byl členem vědecké rady Židovského historického ústavu (ŽIH), od roku 1985 členem vedení ústavu, od roku 1990 redaktorem Biuletynu ŽIH a členem redakční rady ročenky POLIN – A Journal of Polish-Jewish Studies.

Předmětem odborného zájmu prof. Tomaszewského byly především hospodářské dějiny (viz např. naše anotace v Soudobých dějinách 2003 knihy Bank Polska Kasa Opieki S. A. 1929–1999). Dále to byly dějiny a kultura polských Židů (viz naše anotace tamtéž lexikonu Żydzi w Polsce). Chceme také zdůraznit Tomaszewského snahu o pravdivé postizení dějin Československa a česko-polských vztahů ve 20. století a jeho kritický přístup k zachovanému archivnímu

²⁵ Tamtéž, posudek prof. J. Novotného z r. 1971.

materiálu. V rozhovoru s novinářem Aleksandrem Kaczorowským publikovaném v Britských listech Tomaszewski konstatoval, že „polsko-československé vztahy byly špatné nikoliv kvůli postavení polské menšiny na Těšínsku, pouze kvůli zásadním neshodám zahraniční politiky“.

V edici Dějiny států ve 20. století vyšel v roce 1997 na 307 stranách jeho přehled dějin Československa (viz naše anotace v Soudobých dějinách 1997), který po rozdělení ČSR vydal ve druhém vydání v rozšířené verzi a s novým názvem (viz naše anotace v tomto Sborníku č. 23/2009). Na něj poté navázaly samostatné publikace Republika Czeska 1918–2013 a Slowacja. Tomaszewski se věnoval také národnostním minoritám v Polsku v meziválečném období. Jeho knihu Rzeczpospolita wielu narodów jsme přiblížili anotací v Časopisu Matice moravské 1988. Další publikace nesla název Mniejszości narodowe w Polsce w latach 1918–1939. Zaujala ho také problematika české minority na Volyni. V Przeglądu Humanistycznym 1995 publikoval stať o českém školství na Volyni (viz naše anotace v tomto Sborníku 1997) a v Acta Sueco-Polonia v Uppsale otiskl v roce 1994 studii o československém honorárním konzulátu v Kvasilově na Volyni (viz naše anotace v tomto Sborníku 1997). Tomaszewski pečlivě sledoval i českou historickou produkci a přibližoval ji polským čtenářům, např. naše Dějiny volyňských Čechů (Sprawy narodowościowe 2/1997, Przegład Historyczny 2/1999 a 1/2003) i další práce jako Reemigrace a usídlování volyňských Čechů (Rocznik Dziejów Społeczno-Gospodarczych 1989), Volyňští Češi v protifašistickém zápase (Przegład Historyczny 2/1988), Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů (Zeszyty Naukowe V. 2003), Poválečná repatriace československých tzv. přemístěných osob (Przegład Historyczny 3/2004), Češi v cizině 1850-1938 (Polski Przegład Dyplomatyczny 2/2008) či Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce (Przegład Historyczny 4/2006).

Tomaszewského zásluhy o přiblížení československých dějin polskému čtenáři byly oceněny již v roce 1978 pražským nakladatelstvím Svoboda a Literárním fondem. Před deseti lety byl za účasti českých historiků (prof. J. Valenta, doc. J. Němeček, dr. M. Polívka, dr. E. Voráček, doc. R. Vlček, prof. J. Vaculík) dekorován předsedkyní AV ČR Helenou Illnerovou čestnou oborovou medailí Františka Palackého.

Prof. Tomaszewski úzce spolupracoval se svým vrstevníkem Jaroslavem Valentou a rád se setkával s českými kolegy v Praze i ve svém varšavském domě plném knih nedaleko pevnosti Citadela, postavené ruským místodržitelem Kongresovky Ivanem Paškevičem po potlačení listopadového povstání.

Jaroslav Vaculík

ZEMŘEL ČESKÝ HISTORIK JIŘÍ KOŘALKA

V únoru 2015 jsme se rozloučili s předním českým historikem dr. Jiřím Kořalkou, DrSc., který zemřel po delší nemoci 30. ledna. Narodil se 7. února 1931 ve Šternberku, který se již nacházel v severomoravském převážně německém pohraničí. Po studiu na gymnáziu v Prostějově pokračoval na Vysoké škole politických a hospodářských věd a Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Poté pracoval až do roku 1974 v Historickém ústavu ČSAV, odkud musel v době tzv. normalizace odejít do Muzea husitského revolučního hnutí v Táboře. V letech 1990–1995 působil v Institutu historie Technické vědecké akademie v Praze.

Jako odborník na národnostní vztahy v pozdní habsburské monarchii předložil v posledních letech pozoruhodné práce rekapitulující jeho celoživotní dílo: syntetickou monografii Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914 (Praha 1996) a biografii František Palacký (1798–1876) (Praha 1998). O Palackém Kořalka přednášel rovněž studentům naší fakulty.

Společně se svou ženou Květou se Jiří Kořalka zaměřil také na problematiku českého vystěhovalectví. Již v době svého působení v Táboře v časopisu Husitský Tábor sledoval husitské tradice u českých náboženských vystěhovalců 18. století. Po roce 1990 se věnoval především české sociálně-ekonomické emigraci, a to se zvláštním zaměřením na Porýní a Vestfálsko. Výsledkem jeho studia je mj. edice úředních spisů týkající se Čechů v Porýní a Vestfálsku, která vyšla nejprve německy pod názvem *Tschechen in Rheinland und in Westfalen 1890–1918* (viz naše anotace v Časopisu Matice moravské 2013) a poté péčí Masarykovy demokratické akademie v roce 2014 také česky. Jde o edici úředních spisů z německých, českých a rakouských archivů a dopisů z českých dělnických časopisů. Obsahuje i přehled českých národních, katolických a sociálnědemokratických spolků působících v tomto regionu.

Po roce 1990 publikoval spolu se svou ženou řadu studií v periodiku Češi v cizině, které vydával dnešní Etnologický ústav AV ČR. V sedmém čísle (1993) otiskl zásadní stať Základní tendence českého vystěhovalectví a české reemigrace do počátku 20. let 20. století. Šlo o podstatné části referátu, který předložili kolokviu Mezinárodní komise pro dějiny sociálních hnutí a sociálních struktur v roce 1974 ve Wuppertalu, kterého se nemohli zúčastnit. Anglické znění bylo publikováno v roce 1980 v Paříži pod názvem *Basic Features of Mass Emigration from the Czech Lands during the Capitalist Era*.

V osmém čísle (1995) publikoval Kořalka článek o činnosti českých krajanských spolků v Německu za první světové války. V devátém čísle (1996), které se snažilo o rekapitulaci stávajících znalostí o českém vystěhovalectví a životě Čechů za hranicemi, přispěl dvěma statěmi, a to Češi v Německu a ve Švýcarsku. V desátém čísle (1998) přiblížil spolu se svou manželkou Květou osudy Čechů v Porýní a Vestfálsku v letech 1890–1918.

Last but not least nutno zmínit jeho aktivní členství ve vědeckých grémiích, jako byla Mezinárodní komise pro dějiny sociálních hnutí a sociálních struktur při Mezinárodním výboru historických věd v Paříži nebo vědecká rada Historického muzea v Táboře. Jeho odchod představuje velkou ztrátu pro českou historiografii.

Jaroslav Vaculík

OBRAZ PRŮMYSLU NA MORAVĚ A VE SLEZSKU

Pod názvem *K historii průmyslu a techniky na Moravě a ve Slezsku III (od konce 18. století do roku 1918)* proběhl ve dnech 29.–30. října 2014 v Technickém muzeu v Brně již třetí ročník odborného semináře, jehož spolupředatelem byla Katedra historie Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity a Společnost pro dějiny věd a techniky. Organizátoři si stanovili tři základní cíle: 1. přiblížit a objasnit kořeny zásadních změn ve struktuře moravské a slezské ekonomiky ve vymezeném časovém úseku; 2. nastínit koncepty vývoje v jednotlivých výrobních strukturách a regionech s jejich odlišnostmi; 3. iniciovat odborný zájem jak historické obce, tak i adeptů historického bádání (tedy zejména studentů) a širší veřejnosti o tuto tematiku. Tomu pak

odpovídaly přednáškové bloky, které byly zaměřené jednak na obraz muzeí a veřejnosti, dále pak na vybraná jednotlivá průmyslová odvětví, jejich historii a vývoj techniky, a také na dějiny každodennosti a všedního života, tedy s důrazem na (v posledních letech opět sledovanou), sociální a dělnickou otázku.

Převaha příspěvků se věnovala představení obrazu regionálních průmyslových struktur od 20. let 19. století, kdy na Moravě a ve Slezsku začal probíhat jeden z nejdůležitějších převratů v dějinách českých zemí, ale i celého mocnářství – průmyslová revoluce, jejímž podstatným rysem byl přechod od manufakturní a řemeslné výroby k tovární (strojové) výrobě za využívání parních, pracovních a hnacích strojů a také nových chemických a technologických procesů. Je vcelku přirozené, že v prvním jednacím dni zazněly příspěvky zaměřené na textilní výrobu, která v první polovině 19. století stále ještě převládala na severní Moravě a na Brněnsku. Z dalších průmyslových odvětví se dočkala prezentace činnost z oblasti polygrafického průmyslu, železniční dopravy, stavebnictví, těžebního průmyslu a také z potravinářského odvětví i ze zemědělství. Na konkrétních příkladech regionálních podnikatelských aktivit bylo možné sledovat přechod ekonomiky Moravy a Slezska z počáteční industrializační fáze do fáze kapitalismu volné soutěže. Ukončením této první etapy průmyslové revoluce, spadající do 70. let 19. století, zcela převládala v hlavních průmyslových odvětvích strojová výroba a s ní spojené zavádění nových výrobních postupů a zařízení. Následně přicházelo období vrcholné konjunktury, s nímž souviselo zakládání akciových společností. Vývoj kapitalismu volné soutěže přecházel k monopolnímu kapitalismu, tedy k druhé fázi průmyslové revoluce (technicko-vědecké). Vedle těchto prioritních otázek nezůstala stranou i soustava nižšího a vyššího odborného školství, včetně připomenutí vysokého technického školství.

Nad rámec regionálně zaměřených vystoupení se nesl příspěvek prof. Milana Myšky z Ostravské univerzity v Ostravě, který upozornil na významný pramen ke studiu dějin průmyslovému podnikání – obchodní rejstřík. Tento veřejný soupis s registrací zákonem stanovených firem, který se postupně rozrostl do několika řad, povinně zanášel zprávy o firmách, čímž se stával významným pramenem, byť silně jednostranným informačním zdrojem, pro studium historie dějin jednotlivých závodů i samotného procesu industrializace jako celku. Podobně záběr do sociální oblasti, která byla nově zařazena do obsahové náplně konference, představil coby „mikrosondu“ k problematice sociálního zákonodárství v druhé polovině 19. století doc. František Čapka z Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Byla to právě tato doba, v níž se kladly základy moderního sociálního zabezpečení dělnictva. Společenský neklid přerůstal únosnou hranici a sociální problémy nebylo možné ponechávat bez povšimnutí, jen v poloze vztahu podnikatel-zaměstnanec. Podnikatelé spatřovali v sociálních zásadách státu vnucenou povinnost. Situaci začal řešit stát. Bylo by užitečné a jistě i žádoucí, aby naznačené otázky v příspěvku, spadající i do oblasti každodennosti, se staly trvalou součástí příštích odborných seminářů, s jejichž pokračováním organizátoři počítají.

František Čapka